

УДК 339.7

КУЛЬБИДА М.В.,аспірант кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Навчально-наукового інституту Міжнародних відносин
Національного авіаційного університету**ПЕРСПЕКТИВИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ІЗ СВІТОВИМ БАНКОМ**

Анотація. У статті здійснено огляд становлення та еволюції співробітництва України з Світовим банком, визначено основні недоліки співробітництва та встановлено основні напрями вдосконалення такого співробітництва з метою підвищення ефективності реформування соціально-економічної сфери України. Запропоновано заходи, які слід здійснити Уряду України з метою ефективного використання допомоги, що надається Світовим банком. Визначено сфери, які потребують пріоритетного реформування за допомогою ресурсів Світового банку задля подолання кризових явищ та досягнення соціально-економічного зростання.

Ключові слова: зовнішні запозичення, міжнародні фінансові організації, Світовий банк, Україна

Кульбида М.В., аспірант кафедри международных экономических отношений и бизнеса Учебно-научного института Международных отношений Национального авиационного университета

ПЕРСПЕКТИВЫ СОТРУДНИЧЕСТВА УКРАИНЫ С МИРОВЫМ БАНКОМ

Аннотация. В статье сделан обзор становления и эволюции сотрудничества Украины с Всемирным банком, определены основные недостатки сотрудничества и обозначены основные направления усовершенствования такого сотрудничества с целью повышения эффективности используемой помощи, которая предоставляется Всемирным банком. Определены сферы, которые требуют приоритетного реформирования с помощью ресурсов Всемирного банка для преодоления кризисных явлений и достижения социально-экономического роста.

Ключевые слова: внешние заимствования, международные финансовые организации, Всемирный банк, Украина

Kulbida M.V., Post-graduate student of the Department of International Economic Relations and Business at the Institute of International Relations of the National Aviation University

THE PROSPECTS OF UKRAINE'S COOPERATION WITH THE WORLD BANK

Annotation. The article provides an overview of the establishment and the development of cooperation between Ukraine and the World Bank, identifies major shortcomings of the cooperation and defines main ways as to how to improve said cooperation in order to increase the effectiveness of reforms in social and economic sphere of Ukraine. It suggests measures to be implemented by the Government of Ukraine to improve the effectiveness of assistance provided by the World Bank. It also identifies spheres requiring priority reforms with support of the World Bank's resources in order to handle consequences of crises and to achieve social and economic growth.

Keywords: external debts, international financial organisations, World Bank, Ukraine

Актуальність і постановка проблеми. Україна почала співпрацю з Групою Світового банку у 1992 році. Однак останнім часом з'явилися принципово нові можливості економічного співробітництва нашої держави з світовим співтовариством, зумовленого поширенням та поглибленням міжнародних зв'язків між сучасною Україною та міжнародними організаціями. Розвиток економіки нашої країни все більшою мірою визначається не тільки її внутрішніми можливостями, але й ступенем її участі у міжнародних економічних процесах. Тому на сучасному етапі економічного розвитку для України дуже важливою є активізація міжнародної економічної діяльності, яка неможлива без участі в міжнародних фінансових організаціях чи співпраці з ними.

Актуальність дослідження полягає в оцінці антикризових заходів, які пропонують міжнародні фінансові організації, а саме Світовий банк, задля стабілізації соціально-економічної ситуації в Україні, спрогнозувати майбутній стан взаємовідносин України з Групою Світового банку та їх наслідки для соціально-економічної ситуації в нашій країні. Розгляд хронології та аналіз взаємовідносин співробітництва України із Світовим банком дозволить визначити основні недоліки та напрями вдосконалення такого співробітництва з метою подолання кризових явищ в економіці України, а також значно підвищити ефективність застосування допомоги, наданої СБ для економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню взаємовідносин України та Групи Світового банку, аналізу та хронології наданої допомоги нашій країні, а також аналізу впливу цієї організації на економічний розвиток присвячені праці зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема, Стігліца Дж., Мослі П., Козака Ю., Колодієва О., Лисенкова Ю., Рибальченка К., Філіпенка А. та ін. Проте, більшість із цих досліджень стосуються докризового періоду і не відображають реалії сьогодення, в яких опинилася наша країна.

Мета дослідження. Дослідження має на меті огляд співробітництва України із Світовим банком, визначення основних його недоліків та окреслення основних напрямків його вдосконалення з метою підвищення ефективності реформування соціально-економічної сфери України.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку міжнародних економічних відносин міжнародні фінансові організації (МФО) відіграють ключову роль, оскільки вони надають не лише фінансову, аналітичну та технічну допомогу окремим країнам, але й виступають регуляторами світової економіки. Головною МФО, діяльність якої спрямована на забезпечення підтримки, розвитку та модернізації соціально-економічного сектору країн, що розвиваються, є Група Світового банку.

Група Світового банку – це кредитна установа, яка складається із п'яти юридично відокремлених, але тісно пов'язаних між собою організацій, що входять до системи ООН: МБРР (надає позики безпосередньо країнам-учасникам або іншим позичальникам під гарантію держави-учасниці); МАР (покликана надавати кредити для розвитку найбіднішим країнам); МФК (сприяє розвитку і забезпеченню фінансування приватних підприємств у державах, що формують ринкову економіку на основі надання позик та випуску нових акцій); МЦУІС (арбітражний інститут, де слухаються справи іноземних інвесторів і країн-реципієнтів); БАГІ (страхує іноземних інвесторів від визначених категорій ризиків (рис.1).

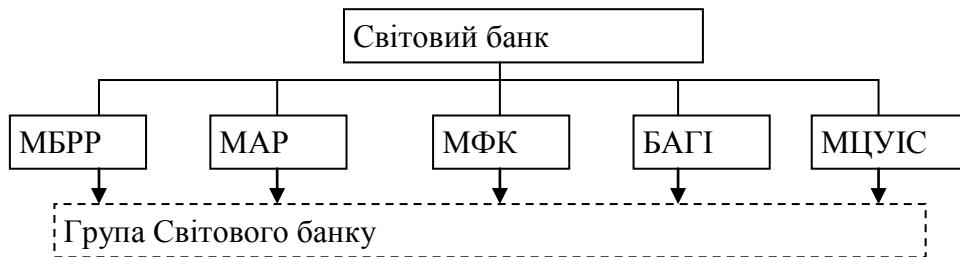

Рис. 1. Інституційна структура Групи Світового банку

Примітка: складено автором.

Мета діяльності Світового банку полягає у сприянні економічному розвитку на користь найбідніших верств населення в країнах, що розвиваються. Банк надає позики країнам з метою зниження рівня бідності і фінансування інвестицій, які сприятимуть економічному зростанню [3, с. 100].

Ця міжнародна фінансова організація була заснована після закінчення Другої Світової війни в 1945 році, а на теренах України її діяльність розпочалася в 1992 році. Так, за згодою МВФ та Групи Світового банку, Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій» від 03.06.1992 № 2402-ХІІ [1], що і стало початком взаємовідносин між Україною та МФО.

Таким чином, 3 вересня 1992 року Україна приєдналась до МВФ та МБРР, які є найвпливовішими міжнародними валютно-фінансовими організаціями. Ці організації мають вагомое значення для економічного розвитку будь-якої молодшої держави. На сьогодні до цієї організації долучилися практично всі країни світу, а саме – 187 країн-членів.

Щодо Світового банку, то у 1992 році Україна стала 167 членом цієї організації та розпочала співпрацю з нею задля забезпечення успішного впровадження реформ у державі. Наслідком партнерських взаємин між Україною та Банком після 1992 року стала реалізація низки спільних проектів, що сприяють удосконаленню державного і приватного секторів, підвищенню ефективності сільського господарства і енергетики, захисту довкілля та зміцненню соціального сектору.

Банк надає кредити тільки тим країнам та тільки під проекти, які спроможні забезпечити ефективність використання наданих ресурсів з метою соціально-економічного зростання. Політика Банку полягає в тому, що Банк не реструктуризує платежі стосовно позик, які надає, і не несе збитки щодо них. Це забезпечується тим, що всі позики цієї організації надаються під гарантії урядів країн-позичальників.

В свою чергу, ця фінансова інституція допомагає Урядові України у плануванні та впровадженні економічних реформ шляхом консультацій, участі у спільних економічних дослідженнях та надання позик для підтримки реформ.

За роки співробітництва сукупний розмір операцій Банку в країні сягнув більше 9 мільярдів доларів США за 45 проектами та програмами [10]. Нині Світовий банк працює в Україні, надаючи їй допомогу в реалізації програм, мета яких – поліпшення життя громадян завдяки модернізації інфраструктури, запровадженню систем допомоги бідним, підтримці у створенні системи ефективного управління державними ресурсами, модернізацією таких сфер як водопостачання, водовідведення, опалення, енергопостачання, транспорт, соціальний захист і охорона здоров'я населення, а також розвиток приватного сектору.

Банк надає активну підтримку Україні в проведенні інституційних реформ та зменшенні бідності. Проекти, що їх підтримує ця організація в Україні, сприяють створенню нових робочих місць, забезпеченню

постачання води та електроенергії, зміцненню фінансових систем, передачі фахових знань і навичок та нових технологій, а також сприяють ефективному використанню природних ресурсів, не завдаючи при цьому шкоди навколишньому середовищу.

Проте оцінка ефективності даної співпраці є неоднозначною. На думку К. Рибальченко, співпраця України зі Світовим банком упродовж всього періоду виявилась недостатньо ефективною. Стратегії, які використовувалися Банком в Україні, не принесли належного позитивного результату, а більшість проектів, що реалізовувалися, не були досить успішними [4]. Це зумовлено певними невідповідностями із планування кредитних надходжень в економіку держави з реальними кредитними потоками зі сторони міжнародних фінансових організацій, зокрема МБРР. Це пояснюється занадто оптимістичними сподіваннями урядовців щодо залучення кредитних коштів на реалізацію проектів та значним бюрократичним зволіканням у розгляді проектів.

Серед основних проблем співробітництва з МБРР часто наголошують на непрозорості системи відбору кредитних проектів (на основі «міністерського лобювання», а не відкритого тендеру чи обговорення) та відсутності реалізації проектів [9]. Ефективність використання кредитних коштів, отриманих від Банку у 2011 – 2013 р., Рахункова палата України виявила зловживання по кожному із проектів, основними з яких стали: неякісна підготовка документації, недоліки в плануванні та звітуванні про стан реалізації проектів, проблеми організаційного характеру, що не мали своєчасного вирішення, а також недостатній рівень контролю за його виконанням на всіх стадіях реалізації [6].

Першим кроком до підвищення ефективності залучення та використання позичкових ресурсів Банку, особливо в умовах економічної кризи, має стати розробка та впровадження дієвої системи підготовки та управління запозиченнями. Основною такої стратегії повинні стати середньо- та довгострокові державні програми соціально-економічного розвитку України. У стратегії слід обґрунтовувати критерії залучення зовнішніх ресурсів на основі пріоритетів розвитку економіки, визначених у державних, галузевих та регіональних програмах. Стратегія повинна містити основні параметри залучення та використання позик, а саме: цілі, завдання, галузі, часові рамки, регіони, обсяг фінансування, види проектів та критерії оцінки їх ефективності. Така стратегія має бути затверджена урядом України і слугувати основою для розробки програм співпраці України із Світовим банком на наступні роки та визначення кредитного портфеля проектів Банку. Варто зазначити, що ця стратегія повинна бути гнучкою та час від часу переглядатися.

Подальший розвиток співробітництва зі Світовим банком має ґрунтуватися на посиленні ролі та відповідальності української сторони. Вона повинна брати активнішу участь в ініціюванні проектів, а не чекати на пропозиції, що надійдуть від Світового банку. Не фахівці Світового банку, а саме українські державні органи та національні незалежні експерти повинні визначати, чи є заходи, що заплановані та впроваджуються в рамках проектів, ефективними та дієвими для досягнення поставлених цілей та чи відповідають вони інтересам національного розвитку.

Залучення позичкових коштів Банку має відбуватися лише в тих сферах, де таке співробітництво дозволить якнайповніше використати міжнародний досвід і забезпечити максимальний системний ефект не тільки від реалізації проектів, але й від аналітичної роботи. Для цього необхідно застосовувати чітку систему критеріїв відбору проектів, що має ґрунтуватися на комплексному аналізі порівняльних переваг та недоліків проектів Світового банку.

Однією з основних проблем підготовки та реалізації проектів залишається система управління ними. Для покращання її ефективності, необхідно підвищити й чітко закріпити відповідальність міністерств та інших державних органів, на які покладаються функції з підготовки та реалізації проекту. Якщо проект має секторальне значення (тобто передбачає суттєву реформу в окремому секторі), необхідно призначити державного службовця на рівні заступника голови державного органу та покласти на нього всі функції та відповідальність за впровадження проекту. Міністерства та інші державні органи повинні відповідати за повний обсяг діяльності, пов'язаної із підготовкою та реалізацією проектів, що включає підготовку та виконання всіх заходів проекту, здійснення закупівель товарів, робіт і послуг, ведення фінансового обліку, координацію дій за певним проектом з заходами інших проектів міжнародних організацій у цій галузі, підготовку регулярних звітів тощо. Якщо міністерства та інші органи влади не мають у своїх структурах відповідних спеціалістів, то доцільно розробити механізм залучення зовнішніх експертів і консультантів до виконання чітко визначених завдань. Хоча запропонована структура управління проектами Банку не є зручною з погляду її організації, але саме їй потрібно надавати перевагу, оскільки, у такий спосіб, не тільки буде виконано заходи та досягнуто мету проекту, але й посилено відчуття відповідальності міністерства та іншого державного органу за реалізацію проекту.

Іншими завданнями у сфері підвищення ефективності співробітництва зі Світовим банком має стати оптимізація процедур проектного циклу та гармонізація їх з процедурами Світового банку. Гармонізація проектних циклів Уряду України та Світового банку потребує перегляду Порядку підготовки та впровадження проектів в Україні, переліку документів та вимог до них, що надасть можливість синхронізувати етапи і процедури, ідентифікувати документи та забезпечити проекти організаційними, фінансовими та кадровими ресурсами протягом всього проектного циклу.

Стратегічний підхід Світового банку до співпраці з Україною має бути більш вибірковим, тобто Банку варто обмежитися кількома тематичними сферами, проекти за якими мають узгоджуватися з довгостроковими перспективами національного розвитку [4]. Програма співпраці, що має вибірковий характер і визначені

пріоритети, допоможе зосередити ресурси Банку та країни на досягненні суттєвих результатів і уникнути розпорошення коштів. При цьому, з огляду на особливість умов України, Банку слід поєднувати операції у сферах, що мають значний потенціал виконання програм та проектів, з окресленням присутності у ключових стратегічних галузях, які, однак, відстають за темпами розвитку.

Для встановлення реалістичних цілей розвитку необхідна глибока та всеохоплююча діагностика, що базується на високоякісній аналітичній роботі щодо економічних питань у цілому та питань окремих секторів. Підбір інструментів для її виконання повинен відображати не тільки цілі конкретної операції, а також і попередні результати, що були досягнуті в країні в цілому або в окремому секторі. Послідовність та взаємне доповнення під час використання окремих інструментів підвищуватиме якість результатів. Прості за структурою проекти або серія простих заходів принесуть більш якісні результати, ніж складні, багатоаспектні проекти.

У центрі Стратегії партнерства Світового банку з Україною (СПУ) на 2012 – 2016 роки, яку схвалила Рада виконавчих директорів Світового банку в лютому 2012 року, є питання ефективного впровадження проектів, а також ставиться мета зміцнення діалогу між державою, громадянами і бізнесом [8].

Перший напрямок допомоги Світового банку сконцентровано на поліпшенні послуг, які надає держава, внаслідок посилення підзвітності державних органів; підвищенні стабільності та ефективності системи державних фінансів.

Другий напрямок допомоги сфокусовано на поліпшенні бізнес-клімату та сприянні в залученні вітчизняних та іноземних інвестицій, а також на підвищенні конкурентоспроможності та створенні робочих місць.

Мета нової Стратегії полягає в одержанні конкретних результатів і наданні уряду України допомоги в розбудові довіри. Стратегія ґрунтується на ретельній діагностиці основних ризиків, як технічних, так і пов'язаних із урядуванням, та на аналізі досвіду минулих років.

З 2014 року спостерігається значне поживлення співпраці між Світовим Банком та Україною. Серед міжнародних фінансових організацій Група Світового банку є другим, після МВФ, кредитором України; його частка становить 32,8% всіх позичок. Позики Банку для України вигідніші, ніж позики з інших джерел, оскільки умови надання кредиту більш сприятливі. За класифікацією Світового банку, Україна належить до III категорії країн (рівень доходів нижче середнього), тому термін погашення кредитів продовжується до 20 років з пільговим періодом 5 років. Відсотки за кредит сплачуються за плаваючою ставкою і становлять близько 6,5 відсотка річних.

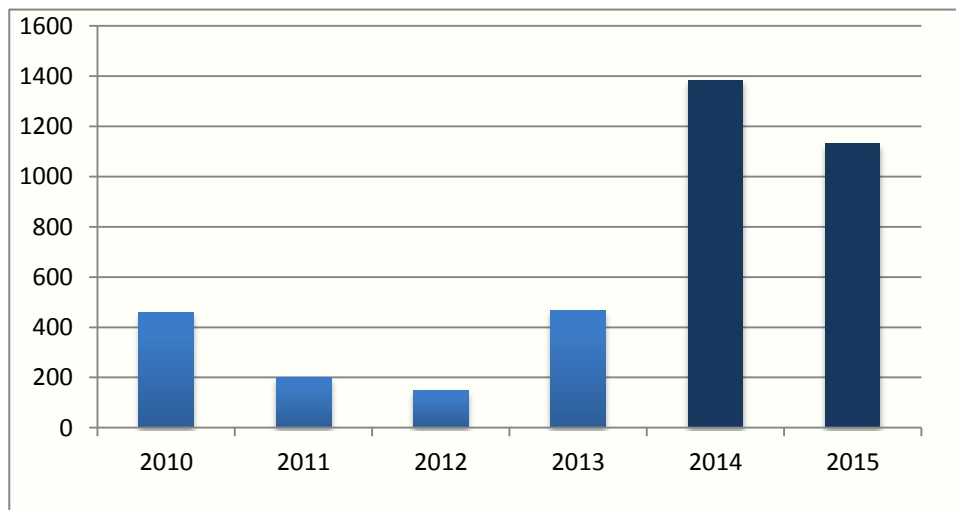

Рис. 2. Кредитування України Світовим банком за обсягом (млн. дол. США)

Примітка. Побудовано автором за даними Світового банку.

В якості довгострокового партнера України в галузі розвитку, Світовий банк зараз реалізує поточні програми бюджетної підтримки та інвестиційні проекти на загальну суму близько 4,5 мільярда дол. США. Вони спрямовані на прискорення структурних реформ, покращення надання державних послуг у таких галузях як водопостачання та водовідведення, розвиток енергетики та будівництво доріг, захист найбідніших верств населення та на підтримку розвитку приватного сектору.

Позики Світового банку є досить привабливим джерелом зовнішнього фінансування як дефіциту державного бюджету, так і реформування економіки України. Фінансові умови, на яких Світовий банк надає позики Україні, є вигіднішими, ніж більшість інших зовнішніх джерел запозичення, доступних для України сьогодні.

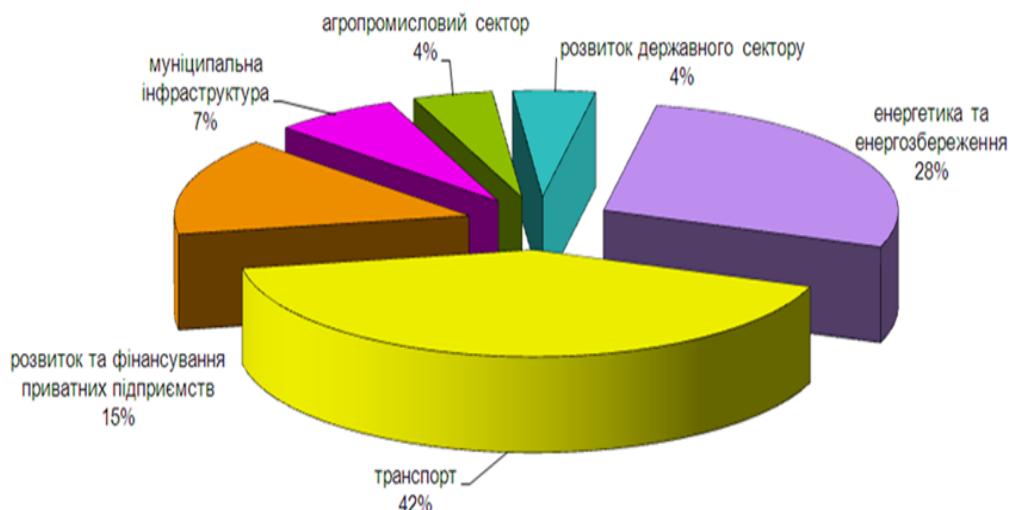

Рис. 3. Структура портфеля проектів СБ на стадії реалізації станом на 2014 рік, %

Примітка. Побудовано автором за даними Світового банку.

Стратегією також передбачена можливість надання Україні програмних позик на фінансування бюджету (позики на політику розвитку), надання яких залежить від оцінки Банком проведення структурних реформ в Україні.

Лише протягом останніх 18 місяців Група Світового банку надала Україні більш ніж 4,1 мільярдів доларів США у формі бюджетної підтримки, інвестиційних операцій та фінансування приватного сектору, включно з позиками в загальному розмірі в 3,875 мільярдів доларів США від Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР), з яких 2,25 мільярдів доларів США було надано в режимі оперативної бюджетної підтримки, а також позики Міжнародної фінансової корпорації (члена Групи Світового банку, головною метою якої є фінансування приватного сектору) в розмірі 250 мільйонів доларів США [10].

Нестабільна політична ситуація, продовження конфлікту на Сході країни створюють несприятливі умови для економіки України, які породжують проблеми та ризики. Найкращий спосіб їх вирішити – це продовжувати макроекономічне коригування та структурні реформи. Серед пріоритетів мають бути: відновлення макроекономічної стабільності, зміцнення банківського сектору, реформування енергетичного сектору, запровадження серйозних та невідкладних заходів щодо подолання корупції, деолігархізація, зміцнення підзвітності, поліпшення інвестиційного клімату, запровадження адресних програм соціального захисту для бідних та вразливих верст населення.

Незважаючи на перші ознаки стабілізації, перспективи економіки України залежить від того, як розвиватиметься конфлікт на Сході, та від того, чи буде спроможна влада підтримувати та реалізовувати реформи у складних та непевних умовах.

Для пом'якшення наслідків кризових явищ та нестабільної політичної ситуації, з якими стикнулася наша країна, ключову роль відіграє політична воля та готовність влади здійснювати макроекономічні та структурні реформи.

Так, наразі серед розвинутих країн існує значне бажання підтримати реформи в Україні та повернути країну до економічного зростання. В зв'язку з цим, дуже вірогідними є політичні рішення розвинутих країн щодо збільшення обсягів допомоги, що надає Світовий банк Україні.

У найближчі роки слід очікувати активної співпраці між Україною та Світовим банком, при якій він буде надавати значні обсяги кредитів за умови проведення структурних реформ.

В майбутньому співробітництво зі Світовим банком має ґрунтуватися на стратегічних пріоритетах соціально-економічного розвитку України. При цьому в основу взаємовідносин у короткостроковій перспективі має бути покладено сприяння подоланню негативних кризових явищ, а у середньостроковій перспективі – завершення ринкової трансформації та інтегрування України в Європейський Союз. З урахуванням першочергових завдань української економіки, основна увага Банку має зосереджуватися на пріоритетних напрямках допомоги, при цьому фінансові ресурси, консультативна і технічна допомога Світового банку повинні доповнювати внутрішні ресурси держави, сприяючи запровадженню інновацій та найкращих світових практик.

Але при визначенні перспектив розвитку співробітництва слід враховувати такі серйозні чинники ризику, як:

- ескалація конфлікту на Сході України, що може поставити під загрозу довіру інвесторів і споживачів, та поставити під сумнів промисловий розвиток;
- падіння товарних цін на світовому ринку, що несприятливо впливає на умови торгівлі України;

- уповільнена реалізація реформ, що може спричинити зростання нових структурних дисбалансів і затримати надання нового траншу допомоги від міжнародних фінансових організацій (МВФ і Світовий банк).

Перші два ризики пов'язані з зовнішніми причинами, а ослабити останній з цих ризиків може саме уряд. Нестабільне політичне становище, геополітичні виклики, вірогідність соціального опору реформам за відсутності потужної системи соціальної допомоги, протидія з боку олігархічного лобі – усі ці чинники можуть впливати на ефективність здійснення структурних реформ. Це, в свою чергу, може призвести до зменшення обсягів або затримки надання подальшої міжнародної фінансової допомоги, яка вкрай необхідна країні, що, в свою чергу, загострить ще більше бюджетні проблеми та проблеми з платіжним балансом. Наслідком цього може стати тривала рецесія, оскільки переорієнтація українського експорту на інші ринки потребуватиме значно більше часу та капіталовкладень.

Чи стануть економічні перспективи України привабливішими залежить від того, чи продовжить влада реалізацію давно назрілих макроекономічних і структурних реформ, навіть незважаючи на те, що періодичні спалахи конфлікту на Сході посилюють непевність прогнозу. При цьому, якщо впровадження реформ продовжиться, очікується поступове оздоровлення економіки зі зростанням на 1%, починаючи з 2016 року. Його основними рушійними силами стануть зростання експорту, капіталовкладення та приватизація.

Висновки. Беручи до уваги можливість Групи Світового банку щодо сприяння реалізації програм соціально-економічних трансформацій у нашій країні, поглиблення співпраці з цією міжнародною фінансовою організацією є вкрай актуальним для України, особливо в умовах економічної кризи. Але подолати кризу за допомогою кредитів та допомоги Світового банку можливо лише в тому випадку, якщо Уряд країни сумлінно виконуватиме його рекомендації, а також розробить та втілить в життя механізми контролю за ефективністю використання допомоги, що надається. Розробка Урядом України масштабного і комплексного пакету структурних реформ є вкрай необхідним для підвищення ефективності допомоги, яка надається Світовим Банком, з метою зменшення корупції, поліпшення ділового клімату і досягнення високого і стійкого соціально-економічного зростання.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій» від 03.06.1992 № 2402-ХІІ.
2. Козак Ю. Г. Міжнародна макроекономіка. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 400 с.
3. Мокій А. І., Яхно Т. П., Бабець І. Г. Міжнародні організації. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 280 с.
4. Рибальченко К. О. Удосконалення механізмів співпраці України із Світовим банком / К. О. Рибальченко // Економіка та підприємництво [Електронний ресурс] : зб. наук. пр. молодих учених та аспірантів / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «КНЕУ» ; відп. ред. І. В. Луняк. – 2010. – Вип. 24. – С. 91–99. – Режим доступу : <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/581/1/Rubalchenko.pdf>. – Назва з екрана.
5. Всемирный банк. Годовой отчет 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank/annualreport2014>
6. Звіт Рахункової палати України (2011 – 2013 рік). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/32826>
7. Співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article%3Fart_id=244829807&cat_id=244828922
8. Стратегія партнерства Світового банку з Україною на період 2012 – 2016 фінансових років. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSCContentServer/WDSP/IB/2012/06/06/000386194_20120606032218/Rendered/PDF/662790UKRAINIA00CPS0full0report0UKR.pdf.
9. Україна та Світовий банк: досвід та перспективи співпраці. Матеріалу круглого столу. Національний інститут стратегічних досліджень при президентові України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1584>.
10. <http://www.worldbank.org> – офіційний сайт Світового банку.